

УДК 373.3.091.33-027.22:004

DOI [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5\(359\)-55-66](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-5(359)-55-66)

Шпеко Анна Андріївна,

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів, Україна.
annashpeko16@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1533-5992>

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ: ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОГО ЧАСУ

Українське інноваційне суспільство прагне до розвитку державної освітньої системи, долаючи труднощі, спричинені військовою агресією. Безсумнівно, перебування на прифронтових територіях, в укриттях, вимушене переміщення населення, поширення тривожних розладів і депресивних станів вплинули на стан освіти. Тому в контексті дослідження важливим є узгодження освітнього простору вищої вітчизняної освіти загалом та університету зокрема з реаліями сьогодення (Стрілець, 2016, с. 266–267).

Міністерство освіти і науки України (далі – МОН) вчасно реагує на нові виклики, розробляючи та затверджуючи рекомендації, при цьому акцентує на актуальних стратегіях розвитку та важливості долучення до світових освітніх тенденцій. Попри війну здійснює трансформаційні процеси через проведення системних заходів з удосконалення категоріально-методичного апарату, обмін досвідом у процесі міжнародних співпраць, долучення до сучасних експериментальних досліджень та інтеграцію цифрових технологій в освітній процес для підвищення його рівня та якості.

Розбудовники української системи освіти, провідні науковці, освітяни, дослідники та практики покликані створювати та апробувати програми, що готуватимуть майбутніх фахівців відповідної галузі до генерації та втілення новітніх гуманістичних педагогічних ідей в умовах різних форм навчання та періоду невизначеності. Під невизначеним часом в освіті розуміємо певний період нестабільності, зумовлений коливанням суспільних процесів, що характеризується стрімкою зміною чинників, які впливають на організацію, гнучкість управлінських рішень та адаптаційних змін у програмах навчання, освітній системі загалом.

Вважаємо, що одним із вагомих напрямів розвитку молодших школярів є соціально-емоційний, адже невід’ємними завданнями початкової освіти є розвиток критичного мислення, соціальних навичок та емоційного добробуту (Візія майбутнього освіти і науки України, 2023, с. 12), виховання базових соціальних цінностей суспільства, соціально значущих якостей особистості (Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році, 2023, с. 2), соціалізація дітей (Про організацію 2023/2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти, 2023, с. 2).

Завдяки високому рівню усвідомленості вчительством важливості розвитку соціально-емоційних навичок школярів, існує велика затребуваність соціально-емоційного навчання (далі – СЕН) майбутніми педагогами через використання відповідних методик і навчальних матеріалів. Саме тому одним із завдань закладів вищої освіти (далі – ЗВО) є підготовка фахівця для успішного впровадження СЕН, де важливою вимогою до його професійної готовності стає підвищення соціальної та емоційно-етичної компетентностей, що слугуватиме основою для ефективного розвитку м’яких навичок учнів (Елькін, 2023, с. 52–53).

Дослідження проблеми сприяння СЕН, обґрунтування його впливу та цінностей висвітлено у публікаціях Р. Вайсберга, Дж. Махоні, Дж. Дурлака, П. Бартоло, В. Кавіоні, П. Даунса, Т. Євтухової, А. Філіпової, Л. Михайленко, Т. Дрожжиної, Л. Гриневич, В. Гринько, О. Елькіна. Застосування цифрових технологій на уроках у початковій школі описано Н. Гущиною, О. Шиман, І. Ткачук, В. Стеганцевою, А. Шишак. Професійній підготовці фахівців початкової освіти присвячено чимало досліджень, зокрема інноваційні тенденції є предметом вивчення С. Стрілець, Т. Запорожченко, К. Ляшенко, М. Островської, проблему розвитку соціального та емоційного інтелекту репрезентовано у працях Н. Лавриченко, Т. Скорик, О. Цюняк, С. Довбенко.

Питання важливості соціально-емоційних навичок учнівства в Україні набуло резонансу у 2019 році. Тоді країна приєдналася до дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР), у колі інтересів якого був процес виявлення чинників, що сприяють або перешкоджають формуванню вказаних навичок. Наразі важлива робота продовжується, оскільки восени 2023 року ОЕСР проводитиме міжнародне дослідження на національному рівні, яке залучить не тільки учнів та вчителів, а й об'єднає керівництво освітніх закладів і батьків (опікунів) учнів. Метою його є вимірювання сформованості 17 соціально-емоційних навичок та чинників, які впливають на їх формування (Державна служба, 2023).

Попри значну увагу іноземних дослідників, прикуту до проблеми соціально-емоційного навчання у школі та розроблення курсів, зорієнтованих переважно на працюючих учителів, усе ж бракує системних вітчизняних досліджень, що спрямовані на підготовку студентів до впровадження практик СЕН у початковій освіті. Зростаюча популярність цифрових технологій є передумовою відкриття цифрових освітніх центрів на базі шкіл (наприклад, у Чернігові наразі таких чотири). Таким чином, поєднання цифрових технологій і СЕН викликає дослідницький інтерес, стає феноменом наукових розвідок.

Мета статті полягає в обґрунтуванні можливостей цифрових технологій як одного із засобів соціально-емоційного навчання та у розробленні методичних рекомендацій для їх впровадження у ЗВО в умовах невизначеного часу.

Для реалізації окресленої мети використано комплекс теоретичних методів: аналіз і синтез джерел, нормативних документів, праць і сучасних підходів дослідників для осмислення значущих характеристик поняття «соціально-емоційне навчання», зокрема у взаємодії із засобами цифрових технологій у початковій школі, та процесів, пов'язаних із професійною підготовкою майбутніх учителів; систематизація та узагальнення отриманих практичних результатів. Складний характер проблеми СЕН у процесі підготовки майбутніх фахівців початкової освіти спонукав до використання емпіричних методів – спостереження та анкетування, які дали змогу охарактеризувати ставлення учасників до дослідження.

Дотримання педагогічних умов є важливим у процесі підготовки затребуваних фахівців закладу загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО). На думку Є. Хрикова, педагогічними умовами є «обставини, які обумовлюють певний напрямок розвитку педагогічного процесу», що створюються педагогами для реалізації певних цілей та завдань та є продуктом їхньої діяльності, водночас розробляються в межах вузьких дослідницьких тем та не суперечать педагогічним законам, закономірностям, принципам та правилам (Хриков, 2022, с. 6). Отже, це поняття розуміємо як парадигму взаємопов'язаних можливостей педагогічної діяльності, які спонукають усіх учасників освітнього процесу до активного включення в навчально-пізнавальну, дослідницьку та практичну діяльність та є рушіями розвитку життєво необхідних компетентностей.

Для якісного впровадження СЕН у систему початкової освіти необхідно, щоб у майбутніх учителів були сформовані всі компетентності, прописані в Професійному стандарті вчителя, проте вагомим для успішної реалізації завдання такого напрямку є набуття педагогами соціальної та емоційно-етичної компетентностей, які допомагають відчувати, комунікувати, взаємодіяти та поцінувати (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2020).

На нашу думку, соціально-емоційне навчання – це квінтесенція у побудові дружніх, толерантних, етичних стосунків кожного учасника освітнього процесу; у розумінні свого внутрішнього світу, вмінні його контролювати; в аналізі своїх емоцій та інтерпретуванні стану оточення, зокрема, через дзеркальні нейрони; в ефективній ненасильницькій комунікації з метою розуміння одне одного; у щасливому, гармонійному співіснуванні, активному обміні досвідом та створенні затишної атмосфери в школі та за її межами.

Відповідно до CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning) є 5 ключових навичок СЕН: самоусвідомлення (розуміння себе: своїх думок, почуттів, культури, впливу різних чинників на поведінку, переконання, віра у свої сили), самоуправління (керування емоціями, думками та діями, робота над досягненням цілей через прояв наполегливості у подоланні труднощів, тривожних станів, стресу та розвиток готовності до зміни ситуацій завдяки відчуттю волі), соціальна обізнаність (розуміння інших, сприйняття різних точок зору та співпереживання людям, навіть тим, хто відрізняється від нас; розуміння того, як те, що відбувається навколо, може впливати на нас і як ми створюємо та відчуваємо приналежність), побудова стосунків (створення міцних та дружніх зв'язків, здатність ладнати з іншими завдяки ефективному спілкуванню, спільному вирішенню проблем, конфліктів і непорозумінь, відстоюванню думок і позицій), відповідальне прийняття рішень (усвідомлений вибір, який передбачає прогнозування наслідків дій, зацікавленість новими перспективами й інформацією, а також пошук рішень, які здатні давати користь собі та суспільству) (CASEL, 2022, р. 3).

Цифрові технології дали змогу створити освітньо-цифрове середовище взаємодії та підтримки навчання. Пріоритетність цифрової трансформації в освіті, яка сприяє формуванню інформаційно-цифрових компетентностей усіх його учасників, детермінує нову вимогу до вчителя – вправне володіння цифровими технологіями та їх активне використання, розроблення цифрового контенту та направлення учнів до безпечного цифрового світу, що є ключем до оптимізації й суттєвого розширення можливостей учнів і педагогів (Стрілецька, Галепа, 2022).

У зв'язку з актуальністю дослідження проведено анонімне онлайн-анкетування серед здобувачів вищої освіти, метою якого є виявлення стану ознайомлення майбутніх фахівців початкової освіти з теоретичними та практичними засадами СЕН школярів у цифровому середовищі. Більшість запитань передбачали вибір однієї відповіді, інші – висловлення думок, що демонструють досвід студентів у досліджуваній темі. В анкетуванні взяло участь 52 респонденти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка спеціальності 013 Початкова освіта, з яких 29 здобувають освітній рівень «бакалавр», а 23 – «магістр».

Отримані результати дали змогу з'ясувати те, що студенти розуміють під поняттям «соціально-емоційне навчання». У 13% виникли труднощі з трактуванням дефініції, адже вони не поділилися думками. Варто зазначити, що компіляція інформації з мережі для надання відповіді свідчить про можливе небажання замислюватися над власним розкриттям сенсу питання. Проте більшість розуміють суть терміна, оскільки описали його деякі аспекти, перелічуючи навички, стиль взаємодії, закономірності або слова-асоціації без широкого розкриття змісту.

Респонденти впевнені, що до СЕН належать м'які навички, тому в найпоширеніших відповідях згадували про вільну комунікацію під час навчання, зокрема процес та регулювання емоційного складника спілкування, побудову навчання «чуючи» один одного; співпрацю в команді або групі, дотримання правил поведінки в них та соціумі, правильне розуміння причин та наслідків; навчання в колективі з емоціями, де розвивається креативне й критичне мислення, аналізується інформація, співпереживання, вміння управляти, відчувати, демонструвати та розрізняти не лише власні емоції у процесі спілкування та навчання, а й почуття, переживання інших, оскільки це інструмент, який може сприяти комфортному розвитку емоційного інтелекту учнів через емпатію до себе та інших; психологічну налаштованість на навчання та його емоційний вплив, позитивну атмосферу, коли усі учасники освітнього процесу прагнуть

зрозуміти один одного духовно, на рівні відчуттів; підхід до навчання, який підкріплений соціальною взаємодією та емоціями, спрямований на розвиток соціальних та емоційних навичок учнів; соціалізацію дітей у суспільстві, уміння співіснувати в соціумі, взаємодопомогу, здатність навчатися в різних умовах.

Запитання «Чи вважаєте ви, що поняття «соціально-емоційне навчання (СЕН)» і «соціально-емоційне навчання та етичне навчання (СЕЕН)» є однаковими?» передбачало розуміння глибшого занурення в тему. Хоча вони й схожі, проте мають відмінності, бо СЕЕН – це одна із програм, яка розроблена на основі СЕН, що й підтверджує 67% студентів. До того ж ознайомитися з програмою СЕЕН можна українською мовою, оскільки для 1–2 та 3–4 циклів вони є у відкритому доступі. Поняття дуже схожі за словниковим складом, тому й не дивно, що по 6% опитаних обрали варіанти «так, це тотожні поняття, оскільки зміст назв повністю однаковий», «так, можна ці поняття замінювати одне одним». 21% респондентів зазначили, що їм складно відповісти, бо не володіють такою інформацією.

Актуальність розвитку інформаційно-цифрової компетентності вчителя у світі зумовлюється тим, що технології стали невід'ємною частиною діяльності закладу освіти та дозвілля, водночас у поєднанні з високим рівнем набутих соціально-емоційних навичок є шляхом адаптації в сучасних реаліях. Запитання «Чи можуть бути цифрові технології засобом розвитку соціально-емоційних навичок молодших школярів?» дало змогу впевнитися в релевантності досліджуваної проблеми, адже 86% опитаних відповіли ствердно, 8% – важко відповісти та 6% вважають це неможливим.

Отримані результати дозволили переконатися, чи опитані здобувачі вищої освіти шукають вправи для СЕН та зберігають їх у папці на ПК з метою подальшого використання в освітньому процесі ЗЗСО. Уже мають таку папку 46% студентів, а тих, хто не має, та тих, хто планує її створити – по 27%.

Одним із завдань анкетування було визначення ступеня усвідомлення значення СЕН. 50% студентів вважають соціально-емоційний напрям розвитку учнів у цифровій освіті вагомим, 42% – пріоритетним, 6% – другорядним, 2% – неважливим. Отже, більшість опитаних підтримує істотну роль соціально-емоційного складника розвитку особистості.

Аналіз відповідей на запитання «Чи достатньо Ви ознайомлені з тим, як створювати цифровий вміст для СЕН?» дозволив виявити незадовільну тенденцію: 42% опитаних не знають, як це робити, 40% – важко відповісти, і лише 17% дали ствердну відповідь. Це ж підтверджують відповіді на наступне запитання «Чи створювали Ви коли-небудь подібний контент самостійно?». Виявляється, що 73% ніколи такого не робили самостійно, натомість 27% вже створювали такий вміст.

За останні 5 років дистанційна форма освіти узвичаїла використання цифрових активів таким чином, аби школярі розвивалися не тільки інтелектуально, а й емоційно, соціально та етично. Так, більшість студентів (63%) схиляються до думки, що дистанційна освіта створює нові можливості для СЕН. Однак жоден респондент не обрав варіант «сприяє максимальному розвитку соціально-емоційних навичок», 8% думають, що це перешкоджає йому, а 29% – що сприяє мінімальному розвитку.

Як позитивну тенденцію можна зазначити той факт, що 56% опитаних вважають, що ознайомлення студентів із СЕН має відбуватися під час вивчення загальних та професійних дисциплін. 38% переконані, що під час вивчення лише вибіркового, 2% вважають, що можна обійтися й без такої інформації. Крім того, 4% респондентів висловили власні думки з цього приводу: вивчення СЕН має відбуватися повсякчас у освітньому процесі та є необхідним на перервах.

На запитання «Скільки відсотків викладачів приділяють увагу питанню СЕН на лекційних та практичних заняттях?» не було однозначної відповіді, але 31% здобувачів освіти впевнені, що так роблять 50% викладачів ЗВО, 29% студентів зазначили 20% викладачів, 25%–70%, 13%–100%, 2%–0%.

З огляду на те, що норми законодавства дають право педагогам вільно вибирати форми навчання, вони можуть підвищувати свій рівень профкомпетентності шляхом самоосвіти (Стрілець, 2019, с. 45). Одне із запитань анкети допомогло з'ясувати, що лише 23% студентів проходили курси, слухали вебінари, брали участь у семінарах чи конференціях, де розповідали про СЕН, 6% не брали участі, проте якби їм стало відомо про такі заходи, то з радістю б долучилися до неформальної освіти, і тільки 10% обрали варіант, який свідчить про байдужість до самоосвіти.

Лише та людина, у якої достатній та високий рівень розвитку соціально-емоційних навичок, може показати гідний приклад іншим. Тому респондентам було запропоновано здійснити самооцінювання рівня соціально-емоційного розвитку. 11% студентів відзначили, що мають високий рівень, 58% – достатній, а 23% – середній, 8% – початковий. Це свідчить про те, що їм бракує дисциплін або методик, які б сприяли розвитку цих навичок.

Наступне запитання подано у вигляді ілюстрації. Її метою було виявити спосіб мислення студентів під час прийняття рішень за допомогою виокремлених б способів, створених на основі інформації про відомих персонажів. Запропоновано прочитати короткі речення, які описують протагоніста, обрати варіант, який подібний до того, як вони приймають рішення. Більшість (42%) подібні до Гендальфа, тобто це ті люди, які здатні приймати рішення для уникнення небезпеки, долають перешкоди та завжди приходять на допомогу, якщо це необхідно. 19% студентів асоціювали себе з Малефісентою, тобто приймають рішення, які не завжди здаються розумними на перший погляд, але завжди дотримуються своїх принципів та вірять у справедливість. Героїня DC Comics Діана, як роблять 14% анкетованих, приймає рішення, які є досить ризикованими, залишається вірною своїм ідеалам, незалежно від того, наскільки складно або небезпечно це може бути. 13% подібні до Гарлі Квінн, адже приймають рішення, діючи імпульсивно та без належного обдумування, що може викликати проблеми. 12% людей приймають рішення на основі професійної етики та знань закону, аналізуючи факти та докази, розуміючи поведінку та емоції людей, що символізує прототип Шерлока Голмса. Осіб, що зіставили себе з Драко Малфоем, який приймає рішення, що допомагають досягти власних цілей, але вони часто призводять до негативних наслідків для інших людей, не виявлено.

За ступенем розвитку п'яти ключових навичок СЕН, на думку 35% респондентів, соціальна свідомість є найлегшою навичкою у розвитку, 27% вважають такою самоорганізацію, по 13% – побудову стосунків та самоусвідомленість, 12% – відповідальне прийняття рішень. Натомість найважче розвивати соціальну свідомість, оскільки так відповіли 38% майбутніх учителів, 17% думають, що такою навичкою є відповідальне прийняття рішень, 19% – самоусвідомленість, 14% – самоорганізація, 12% – побудова стосунків. Цікавим виявилось те, що навичка, яка на думку одних людей розвивається легко, є складною для набуття іншими.

Крім того, під час дослідження з'ясовано, що доречними засобами СЕН для використання у цифровому просторі студенти вважають такі: програми для спілкування та проведення відеоконференцій, використання їхнього інтерфейсу (наприклад, смайлів), соціальні мережі, GIF-анімації, відеоролики на пізнання емоцій, посилання на корисні онлайн-ресурси, календарі соціальної активності, картки емоцій і рефлексії, театральну діяльність, мультимедійні системи та презентації, ігри, тренінги, віртуальні квести, відео та поради психологів, спеціальні вправи для перевірки настрою (наприклад, «Світлофор»), вебігри, віртуальну реальність, рефлексивні або заспокійливі відео, створення різних ситуацій, пов'язаних з життям, прослуховування заспокійливої музики, звуків природи, перегляд творів мистецтва, вистав, сайти з інтерактивними завданнями та створенням дизайну (IerningApps, Wordwall, Kahoot!, Nearpod, Padlet, Canva), онлайн спільноти, застосунки (Moodnotes), керовані медитації, дихальні вправи, платформи для надання контенту та діяльності СЕН, отримання зворотного зв'язку і відстеження прогресу учнів, волонтерські онлайн-заходи. Багатьом респондентам було складно

надати відповідь, тому часто вони подавали перелік технічних пристроїв, наводили лише один засіб, або ж відповідь була відсутньою взагалі. На нашу думку, це пов'язано з браком роботи з подібним матеріалом.

У процесі дослідження було з'ясовано деякі аспекти, пов'язані з мережевим етикетом. За спостереженнями 44% студентів усі викладачі послуговуються ввічливими формами під час онлайн-спілкування, 42% вважають, що так роблять 70% професорсько-викладацького складу, 10% зазначили 50% викладачів, 4%–20%. Тих, хто вважає, що жоден з викладачів цього не дотримується, не виявлено. До того ж було виявлено, що 2% респондентів не завжди дотримуються ввічливих комунікацій під час зворотного зв'язку, а 98% дотримуються.

Одне із завдань анкети мало на меті з'ясувати необхідність проведення релаксаційних хвилин у ЗВО. Так, 92% опитаних відповіли ствердно, адже це розвантажує та є прикладом для використання у ЗЗСО, 6% переконані, що їх не потрібно проводити, бо це забирає час на опрацювання основного матеріалу, 2% вважають, що варто це робити у міру втомленості студента.

Майбутньому вчителю доцільно зважати й на взаємовплив соціосередовищ, які формують соціальний та емоційний розвиток. По-перше, це клас, у якому навчаються діти, де панує довірлива, дружня та орієнтована на учня атмосфера, у якому практикуються та застосовуються навички СЕН у процесі вивчення навчальних предметів; по-друге, шкільний простір, де діти можуть взаємодіяти з учнями різних класів, персоналом; по-третє, родина, яка дбає про зростання, набуття академічного, соціального досвіду дітьми та є активним партнером закладу освіти; по-четверте, громадські організації, що здатні допомагати школярам практикувати соціальні та емоційні навички, наприклад, під час роботи гуртків чи волонтерських заходів. Таким чином, це ті навички, які необхідні в різних середовищах та за будь-яких обставин (CASEL, 2022, р. 3).

Наступне запитання теж було ілюстративним. Студентам пропонувалося вибрати один із типів дружби, які ми виокремили, взявши за основу листи та інші публікації шести українських історичних постатей, їхнього оточення. Зафіксовано 31% відсоток майбутніх учителів, які віддають перевагу дружбі з однією людиною, яку вважають найкращою завдяки духовній спорідненості, що відповідає прототипу Лесі Українки. 29%, як і Остап Вишня, є людьми з великим колом спілкування, що притягують своєю сонячною енергією дружні стосунки. 11% студентів надають перевагу самотництву, їм подобається бути наодинці із собою, адже так вони відчують гармонію, як і Григорій Сковорода. 4% відповідають прототипу Миколи Куліша – мають друга, з яким вони абсолютно різні, але при цьому надихають один одного та співпереживають. 10% подібні за дружельобністю до Алли Горської, яка свого часу була душею компанії, несла людям радість і жила без закомплексованості. 15% мають підхід у створенні стосунків, як у Миколи Хвильового, адже є членами комфортних компаній, де вони почуваються вільно й відкрито.

Анкетування «Соціально-емоційне навчання молодших школярів у цифровому середовищі» допомогло зрозуміти ставлення до нього, визначити рівень обізнаності та з'ясувати коло проблемних питань щодо СЕН серед студентства. Воно продемонструвало серйозне ставлення до досліджуваної теми, прагнення до розвитку майбутніх учителів початкових класів.

Протягом другого семестру 2023 року здобувачі вищої освіти очної (2-й курс бакалаврату, 1-й курс магістратури) та заочної форм (1-й курс магістратури) факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка систематично ознайомлювалися з розробками власними та інших педагогів, які сприяють соціально-емоційному розвитку молодших школярів, отримували рекомендації щодо їх використання в освітній діяльності закладу ЗЗСО у разі як дистанційної, так і очної форми під час викладання лекційних занять з дисциплін «Методика навчання математичної освітньої галузі», «Педагогічна інноватика в початковій школі». Окрім цього, зважаючи на наступність

дошкільної та початкової ланок освіти, ознайомлення із СЕН відбувалося і під час вивчення курсу «Педагогічна інноватика в дошкільній освіті» для майбутніх магістрів дошкільної освіти.

До лекцій перерахованих дисциплін також було здійснено оновлення навчально-методичного забезпечення з урахуванням потреб і змін у типових освітніх програмах, рекомендаціях МОН та інших державних документах. Зокрема, представлено конспекти лекцій, релаксаційні відео, удосконалені презентації, видано електронний навчально-методичний посібник для курсу «Методика навчання математичної освітньої галузі», де є розділ, присвячений СЕН, вміщено наочні матеріали, корисні посилання на вправи та відео.

Як зазначає Л. Михайленко, важливою є підготовка та професійний розвиток учителів для реалізації СЕН і на уроках математики, тому необхідно ознайомлювати й з дидактичним забезпеченням для розвитку соціально-емоційних та математичних компетентностей (Михайленко, 2023, с. 212). Отож на лекціях приділялася увага також і завданням з математики для молодших школярів, які сприяють розвитку соціально-емоційних навичок, розміщених у посібниках, підручниках та електронних додатках до них.

У процесі вивчення дисциплін студенти неодноразово брали участь у бесідах та дискусіях, під час яких вільно виражали думки, ділилися власним досвідом. Також вони виконували завдання, що сприяли безпосередньо їхньому СЕН, які за бажанням можна адаптувати й для дітей молодшого шкільного віку, що підтверджувалося коментарями студентів, які зазначали, що візьмуть матеріал собі на замітку. Наприклад, кожному пропонувалося надіслати емодзі в приватні повідомлення або спільний чат під завданням в Google Classroom, що буде відповіддю на питання «Мої враження після лекційних занять». Було представлено 4 сторінки з 24 реакціями. Для оформлення вмісту використовувалися стікери з персонажами Кіновсесвіту Marvel, що підкріплювалися короткими реченнями та смайлом, який можна було надіслати (рис. 1). Часом недостатньо описати свої відчуття лише одним смайлом, тому обмежень щодо їх кількості не було.

Рис. 1. Приклади 2 сторінок для визначення емоційного стану після лекцій

Більшість студентів віддали перевагу емодзі, що трактуємо як «зберігаю цінні спогади у своєму серці». Це свідчить про те, що абсолютно різні люди побачили та відкрили для себе певну цінність під час соціально-емоційного навчання. Були й ті, хто надихнувся переглядом мультимедійних презентацій до занять та бажають удосконалити свої вміння для створення яскравого та змістовного цифрового контенту. Варто зазначити, що деякі майбутні вчителі над-

силали смайл, що відображав їхній сум через те, що пари вже закінчилися. Це наводить на думку, що у них є бажання постійного навчання. Емодзі, які позначали пасивність до навчання чи вивчення дисциплін, не були виявлені.

Надіслані реакції студентів вказують, що збалансованість матеріалу, якісно оформлений контент, вчасно проведені релаксації, побудова діалогу й життєорієнтованих практик мотивує до здобуття знань, набуття компетентностей, адже навчання не лише є способом отримати диплом, а й слугує для повноцінного поступу, формування розуміння цінності і значення вищої освіти.

Проведене дослідження зумовило створення таких рекомендацій для ЗВО в умовах невідзначеного стану.

1. Модернізувати комп'ютерне обладнання університету та визначитися із програмним забезпеченням закладу, враховуючи вільний доступ та підтримку для студентів із різними потребами.

2. Розробити дисципліну, де б здійснювалося ознайомлення із СЕН, яка б містила розділ, присвячений інтеграції цифрових технологій в цей процес.

3. У плануванні роботи ЗВО одним із векторів зробити соціально-емоційний, відтак оновити компоненти освітньо-професійної програми із введенням СЕН в їхній зміст з подальшим створенням якісного навчально-методичного забезпечення дисциплін на певному ресурсі (наприклад, Moodle).

4. Розробити онлайн- та офлайн-тренінги, майстер-класи для студентів і викладачів про соціально-емоційний розвиток у цифровому світі.

5. Об'єднати студентів та викладачів у спільному чаті або на форумі для можливості співпраці у створенні проєктів, спонукання до реалізації колективних творчих справ, обговорення соціально-емоційних питань та долучення до волонтерських заходів.

6. Використовувати відео- та аудіозасоби для проведення релаксаційних хвилинок, розслаблюючих пауз протягом дня.

7. Здійснити аналіз чинних підручників і посібників, електронних додатків з усіх дисциплін для учнів початкових класів та показати студентам частотність або брак соціально-емоційного складника у них.

8. Створити відеоролик, презентацію чи інший медіа-вміст про впровадження СЕН на базі лабораторії факультету.

9. Запросити практикуючих педагогів, психологів для короткотривалих зустрічей із студентами під час освітнього процесу.

10. Створити базу даних медіа-ресурсів (відео, покликання на курси, аудіо, статті тощо) чи канал у месенджері (з пізнавальними опитуваннями з поясненнями, рекомендаціями тощо), що пов'язані із соціально-емоційним навчанням, та надати доступ до цих матеріалів студентам.

11. Запровадити ведення електронних портфоліо студентів, де вони будуть відстежувати свій прогрес у соціально-емоційному розвитку, аналізуватимуть власні досягнення та ділитимуться розробками.

12. Цікавитися емоційним станом студентів та викладачів, приділяти декілька хвилин його обговоренню.

13. Використовувати інтерактивні методи, залучати до парних, групових робіт під час виконання практичних завдань для розвитку соціалізації.

14. Надавати та підтримувати зворотний зв'язок або за допомогою створеного чат-боту, або шляхом залучення безпосередньо учасників освітнього процесу.

15. Знаходити баланс між використанням цифрових ресурсів та особистою взаємодією та практикою в реальному світі.

Отже, методи, які використовують у ЗВО, мають урізноманітнювати освітню діяльність, спонукати до вираження думок та пробудження інноваційних ідей майбутніх фахівців; форми,

які вибирає викладач, повинні зближувати колектив здобувачів освіти між собою та з педагогом; матеріал, який він представляє, має надихати студентів, бути прикладом для наслідування, викликати впевненість у високій якості вишівської підготовки, а засоби, за допомогою яких демонструється цей матеріал, повинні бути сучасними, відповідати цифровізованому світу. Тож обов'язковою умовою є помітна синергія інноваційного, соціально-емоційного та особистісно зорієнтованого навчання, у якому присутнє розумне співвідношення теорії і практики, позбавлене ретроспективних ідей.

Вважаємо, що розроблені нами рекомендації допоможуть скоригувати освітній процес для підвищення мотивації до навчання та вплинуть на показник його якості в університеті. Також вони сприятимуть формуванню соціально-емоційних навичок та комплексному ознайомленню із СЕН в умовах невизначеного часу.

Співдружність викладачів і здобувачів освіти, їхня підтримка і взаєморозуміння є надзвичайно важливими у будь-який час, а надто зараз, у період невизначеності, набувають ще вагомішого значення, подекуди з терапевтичним впливом. Взаємодія, мотивація студентів, рівень освіченості, соціальний досвід професорсько-викладацького складу та ефективне управління діяльністю системи освіти на сучасній науковій основі є поштовхом до успішного процесу фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Підсумувавши відгуки, спостереження, результати анкетування, можна зробити висновок про вияв бажання студентів вивчати СЕН, ознайомлюватися з особливостями його побудови та впровадженням у початковій школі, цифровому світі та повсякденному житті. Це демонструє ї усвідомлення важливості СЕН, зацікавленість у глибшому пізнанні, тобто наполегливість та стійку мотивацію до особистісного і професійного зростання майбутніх учителів. Водночас недостатнє його поширення в університеті свідчить, що цілком очевидним є необхідність включення СЕН до циклу загально-професійних дисциплін з метою вдосконалення педагогічної освіти. Подальших розвідок та досліджень потребує пошук ефективних шляхів організації освітнього процесу в ЗВО щодо розробки та апробації окремого курсу, що готуватиме до СЕН з використанням цифрових технологій.

Список використаної літератури

1. Стрілець С. І. Особливості інноваційних процесів (тенденцій) у сфері освіти України. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers. Chernihiv : CNUT, 2016. Part 2. P. 264–267.
2. Візія майбутнього освіти і науки України. 2023. 29 с. URL: <https://mon.gov.ua/ua/viziya> (дата звернення: 06.09.2023).
3. Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році: лист МОН України від 24 серпня 2023 р. № 1/12702-23. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci> (дата звернення: 06.09.2023).
4. Про організацію 2023/2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти: лист МОН України від 16 серпня 2023 р. № 1/12186-23. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-20232024-navchalnogo-roku-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 06.09.2023).
5. Елькін О. Б. Соціально-емоційне навчання як затребувана практика формування м'яких навичок учнівства: сучасні виклики та досвід України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Умань, 2023. № 1(10). С. 42–56. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654).
6. Міжнародне дослідження соціально-емоційних навичок охопить учнів/учениць 232 шкіл України / Державна служба якості освіти України. 2023. URL: <https://sqe.gov.ua/dosen/> (дата звернення: 06.07.2023).

7. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 23 грудня 2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v2736915-20> (дата звернення: 06.07.2023).

8. Хриков Є. М. Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 4. С. 5–10.

9. An Introduction to Social and Emotional Learning. *CASEL*. 2022. 8 p. URL: <https://import.cdn.thinkific.com/448774/courses/1815374/IntroductiontoSELworkbook112022-221213-164933.pdf> (дата звернення: 18.06.2023).

10. Стрілецька Н., Галепа Д. Інтерактивна дошка як інноваційний засіб конструювання та проведення сучасного уроку в початковій школі: теоретико-методичний аспект. *New Inception*. 2022. Вип. 3-4 (9-10). С. 30–44. DOI: <https://doi.org/10.58407/NI.22.3-4.3>.

11. Стрілець С. І. Інноваційні форми підвищення кваліфікації: реалії та перспективи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2019. Вип. 4 (160). С. 41–48. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3613997>.

12. Михайленко Л. Соціально-емоційне навчання на уроках математики: сучасні тенденції. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*. Суми, 2023. Вип. 1(21). С. 206–214. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8027156>.

References

1. Strilets, S. I. (2016). Osoblyvosti innovatsiinykh protsesiv (tendentsii) u sferi osvity Ukrainy [Peculiarities of innovative processes (tendencies) in the sphere of education of Ukraine]. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law*. (Part 2), (pp. 264–267). Chernihiv: CNUT [in Ukrainian].

2. Viziia maibutnoho osvity i nauky Ukrainy [Vision of the future of education and science of Ukraine]. (2023). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/viziya> (Last accessed: 06.09.2023) [in Ukrainian].

3. Shchodo orhanizatsii vykhovnoho protsesu v zakladakh osvity u 2023/2024 navchalnomu rotsi: lyst vid 24 serpnia 2023 r. № 1/12702-23 [Regarding the organization of the educational process in educational institutions in 2023/2024 academic year: letter dated August 24, 2023 No. 1/12702-23]. (2023). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osvity-u-20232024-navchalnomu-roci> (Last accessed: 06.09.2023) [in Ukrainian].

4. Pro orhanizatsiiu 2023/2024 navchalnogo roku v zakladakh zahalnoi serednoi osvity: lyst vid 16 serpnia 2023 r. № 1/12186-23 [About the organization of the 2023/2024 academic year in general secondary education institutions: letter dated August 16, 2023 No. 1/12186-23]. (2023). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-20232024-navchalnogo-roku-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osvity> (Last accessed: 06.09.2023) [in Ukrainian].

5. Elkin, O. B. (2023). Sotsialno-emotsiine navchannia yak zatrebuvana praktyka formuvannia miakykh navychok uchnivstva: suchasni vyklyky ta dosvid Ukrainy [Socio-emotional learning as an essential mechanism of developing soft skills in students: modern challenges and Ukrainian experience]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social work and social education*, 1 (10), 42–56. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(10\).2023.281654](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(10).2023.281654) [in Ukrainian].

6. Mizhnarodne doslidzhennia sotsialno-emotsiinykh navychok okhopyt uchniv/uchenyts 232 shkil Ukrainy [The international study of social-emotional skills will cover students of 232 schools in Ukraine]. (2023). Retrieved from <https://sqe.gov.ua/dosen/> (Last accessed: 06.07.2023) [in Ukrainian].

7. Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine (2020). Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z diplomom

molodshoho spetsialista)»: Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 23 hrudnia 2020 r. № 2736-20 [On the approval of the professional standard for the professions «Teacher of primary classes of a general secondary education institution», «Teacher of a general secondary education institution», «Teacher of primary education (with a diploma of a junior specialist)»: Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine dated December 23, 2020 № 2736-20]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (Last accessed: 06.07.2023) [in Ukrainian].

8. Khrykov, Ye. M. (2022). Pedagogichni umovy v strukturі naukovooho znannia [Pedagogical conditions in the structure of scientific knowledge]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Pedagogichni nauky – Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Pedagogical sciences*, 4, 5–10 [in Ukrainian].

9. CASEL (2022). An Introduction to Social and Emotional Learning. Retrieved from <https://import.cdn.thinkific.com/448774/courses/1815374/IntroductiontoSELworkbook112022-221213-164933.pdf> (Last accessed: 18.06.2023) [in English].

10. Striletska, N., & Halepa, D. (2022). Interaktyvna doshka yak innovatsiynyi zasib konstruiuvannia ta provedennia suchasnoho uroku v pochatkovii shkoli: teoretyko-metodychnyi aspekt [An interactive board as an innovative tool for designing and conducting a modern lesson in primary school: theoretical and methodological aspect]. *New Inception*, 3-4 (9-10), 30–44. DOI: <https://doi.org/10.58407/NI.22.3-4.3> [in Ukrainian].

11. Strilets, S. I. (2019). Innovatsiini formy pidvyshchennia kvalifikatsii: realii ta perspektyvy [The innovative forms of the qualification improvement: realities and prospects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T. H. Shevchenko*, 4 (160), 41–48. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3613997> [in Ukrainian].

12. Mykhailenko, L. (2023). Sotsialno-emotsiine navchannia na urokakh matematyky: suchasni tendentsii [Social-emotional learning in mathematics lessons: current trends]. *Aktualni pytannia pryrodnycho-matematychnoi osvity – Current issues of science and mathematics education*, 1(21), 206–214. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.8027156> [in Ukrainian].

Шпеко А. А. Цифрові технології: ефективний засіб соціально-емоційного навчання в умовах невизначеного часу

У статті наголошено, що соціально-емоційне навчання є вагомим складником будь-якої форми здобуття початкової освіти, що сприяє вихованню громадян, здатних до плідної взаємодії та розуміння себе й інших, заохочує робити добрі вчинки. Схарактеризовано ключові зміни та потреби в освітньому процесі закладу вищої освіти в умовах невизначеного часу. Представлено та проаналізовано результати анкетування здобувачів освіти спеціальності 013 Початкова освіта факультету дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, що дало змогу розглянути підходи до розуміння терміна СЕН, описати рівень сприйняття та готовності майбутніх учителів початкових класів до впровадження соціально-емоційного навчання, зокрема, шляхом використання цифрових технологій. У результаті дослідження виявлено бажання студентів пізнавати теоретичні основи та практики СЕН, розробляти авторські вправи цифрового формату, розвивавати власні соціально-емоційні навички, проходити курси неформальної освіти з цього напрямку для збагачення педагогічного досвіду. Також аналіз результатів зафіксував високі показники ввічливості з боку викладачів та студентів, прагнення до участі у проведенні релаксаційних хвилинок під час освітнього процесу у вишах. Зазначено, що можливості соціально-емоційного розвитку розширюються разом із цифровими технологіями, адже використання вчителями цифрових інструментів та матеріалів, інтерактивних методів сприяє розвитку учнівських навичок, необ-

хідних для досягнення успіху у сучасному світі. Сформульовано методичні рекомендації щодо впровадження елементів соціально-емоційного навчання в цифровий освітній простір університету. Продемонстровано реалізацію ефективного використання методів та засобів навчання у ЗВО на основі відкритого процесу обміну знаннями та досвідом, партнерської взаємодії.

Ключові слова: соціально-емоційне навчання, цифрові технології, майбутні вчителі початкових класів, молодші школярі, невизначений час.

Shpeko A. Digital technologies: an effective means of social-emotional learning in conditions of uncertain time

The article emphasizes that social-emotional learning is an important component during any form of primary education for the development of citizens encouraged to do good deeds, capable of fruitful interaction and understanding of themselves and others. The key changes and needs in the educational process of the institution of higher education in the conditions of an uncertain time are characterized. The results of the questionnaire of the 013 Primary Education speciality students from the Faculty of Preschool, Primary Education and Arts of T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» are presented and analyzed, which made it possible to consider approaches to understanding the term SEL, describe the level of perception and readiness of future primary teachers to the introduction of social-emotional learning, in particular through the use of digital technologies. As a result of the study, the desire of students to learn the theoretical foundations and practices of SEL, to develop original exercises in a digital format, to develop their own social and emotional skills, and to take informal education courses in this direction to enrich their pedagogical experience was revealed. Also, the analysis of the results recorded high indicators of politeness from the teachers' and students' side and the desire to participate in relaxation stages of the lesson during the educational process in universities. It is noted that the opportunities for social-emotional development expand along with digital technologies, because the use of digital tools and materials, interactive methods by teachers contributes to the development of student skills necessary for success in the modern world. Methodological recommendations on the introduction of elements of social-emotional learning into the digital educational space of the university have been formulated. The implementation of the effective use of teaching methods and tools in higher education institutions based on an open process of knowledge exchange and experience, partnership interaction has been demonstrated.

Key words: social-emotional learning, digital technologies, future primary school teachers, younger students, uncertain time.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 29.11.2023 р.

Прийнято до друку 22.12.2023 р.